

нитися на лаві підсудних, адже в Україні передбачена відповідальність лише за публічне вживання наркотиків. На нашу думку, доцільно зобов'язати туристичні фірми поміщати в інформаційних буклетах інформацію такого роду.

Отже, різні країни світу застосовують до споживачів, виробників і розповсюджувачів наркотиків різні за своєю суворістю санкції.

Наркополітика - відображення в конкретних законах і програмах підходу держави до таких неминучих для сучасного суспільства явищ, як обіг наркотичних засобів та психотропних речовин, і людей, які їх незаконно вживають.

Протягом століть людством були використані всі можливі заходи впливу на суспільні відносини, що виникають у зв'язку з незаконним обігом наркотиків. З метою покарання, "перевиховання" або знищення носіїв відповідної девіантної поведінки застосовувались різні види покарання: катування та смертна кара (розп'яття, вирубання ніздрів носа, забиття палицями або камінням, розстріл, повішення, колесування, спалення заживо, замурування живцем, заливання розплавленого металу тощо), а також тривалі строки ув'язнення. Смертна кара як міра покарання на сьогодні зберігається в 58 країнах, а в 32 з них вона передбачена саме за правопорушення у сфері обігу наркотиків, переважно в Азії та Близькому Сході. Проте наркоманія й незаконний обіг наркотиків постійно відроджувалися, при цьому в деяких випадках більшою кількісною та якісною мірою.

Значне зростання наркоманії, що відбувалося в країнах Західної Європи в 60-70 роках минулого століття, і так звана криза "покарання" змусило провідні Західноєвропейські країни усвідомити неефективність традиційних засобів контролю за наркозлочинністю, що призвело до пошуку нових альтернативних рішень як стратегічного, так і тактичного характеру.

Аналіз зарубіжного законодавства й заходів протидії незаконному обігу в країнах Європейського союзу та США свідчить про поступовий перехід цих країн від політики "війни з наркотиками" з одночасним поширенням наступних концепцій зменшення шкоди від немедичного

вживання наркотиків:

запровадження замісної підтримувальної терапії;
декриміналізація певних видів діянь за малозначні проступки;

заміна позбавлення волі для наркозалежних осіб низкою інших гуманних видів покарання тощо.

Література

1. Джабраїлов Х.А. Проблемы политического урегулирования локальных конфликтов в современном мире: автореф. дис. на здобуття ступеня канд. політ. наук / Х.А. Джабраїлов. - М.: РАЕС, 2003. - 20 с.

2. Телічкін О.О. Правоохоронна діяльність у сфері забезпечення міжнародного миру і безпеки: організаційно-правові засади: дис.... доктора юрид. наук: 12.00.07 / Олексій Олексійович Телічкін - Х. - 2004. - 428 с.

3. Гридчин А.А. Повышение готовности персонала миротворческих организаций к регулированию региональных конфликтов: автореф. дис. на соискание ученой степени доктора социолог. наук: 22.00.08 [Електронний ресурс] / Александр Анатольевич Гридчин — Орел, 2009. — 43 с. - Режим доступу: <http://www.dissers.ru/avtoreferati-dissertatsii-sotsiologiya/a72.php>

4. Заросило В.О. Адміністративно-правове забезпечення участі працівників органів внутрішніх справ України у міжнародній миротворчій діяльності: автореф. дис. на здобуття наук, ступеня доктора юрид. наук: 12.00.07 / Володимир Олексійович Заросило - К.: "ДКС Центр" 2009. - 40 с.

5. Memorandum of understanding between the International Criminal Police Organization-Interpol and the United Nations Interim Administration mission in Kosovo on Co-operation in crime prevention and criminal justice [Електронний ресурс] // Interpol 8 Dec 2005. - Режим доступу: <http://www.interpol.int/Public/ICPQ/LegalMaterials/cooperation/agreements/UNMIK.asp>

Волощук А.М.

ректор ОДУВС

доктор юридичних наук, доцент

Надійшла до редакції: 07.03.2013

УДК 343.222

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ТА ЗАХОДИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ВПЛИВУ: ПРОБЛЕМИ ЧИННОГО КРИМІНАЛЬНОГО ТА КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Актуальність обраного напряму дослідження зумовлюється тим, що зміни в чинному кримінальному законодавстві стосуються досить значної сфери кримінально-правового регулювання: визначення додаткових сфер суспільного життя, які потребують кримінально-правової охорони; доцільної системи заходів державного примусу до осіб, винних у вчиненні суспільно небезпечного діяння; удосконалення окремих санкцій, тощо. Інтенсивність цих змін ускладнює під час розуміння правової сутності нововведень, а отже, посилює значення того, як законодавець формулює кримінально-правові положення, як ці положення узгоджуються між собою й нормами інших галузей права. Зокрема, з внесенням змін у КК на підставі Закону України від 18 квітня 2013 р. № 222-VII (змінено назву Розділу XIV на "Інші заходи кримінально-правового характеру", доповнено цей розділ статтями 96-1, 96-2

КК) і Закону України від 23 травня 2013 р. № 314-VII, який набирає чинності з 1 вересня 2014 р. (введено новий Розділ XIV-1 "Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб"), - чинне кримінальне законодавство, окрім категорій "кримінальна відповідальність" і "покарання", використовує нові поняття - "інші заходи кримінально-правового характеру", "заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб". Отже, на сьогодні система заходів кримінально-правового реагування на злочин (суспільно небезпечне діяння) охоплює в якості своїх складових досить різні за характером і правовим значенням конкретні види впливу на винну особу.

Сутність проблеми полягає в тому, наскільки чинні положення кримінального й кримінально-процесуального законодавства сприяють визначенню співвідношення кримінальної відповідальності та інших заходів кримі-

© В.О. Меркулова, 2013

нально-правового впливу, кримінальної відповідальності й покарання. Бажаним є чітке визначення в законодавстві понять і критеріїв розмежування таких загальних категорій, як заходи кримінально-правового впливу, форми кримінальної відповідальності та такої їх складової, як покарання. Проте законодавець визначився лише стосовно останнього: надається визначення поняття й системи видів основних і додаткових покарань.

Пошуки відповіді на відповідні питання передбачає конкретне звернення до змісту окремих розділів чинного КК, кримінально-правових норм у послідовності, визначеній законодавцем [1]. Грунтуючись на змісті Розділу II маємо виходити з принципової позиції, що Кримінальний кодекс України - це закон про кримінальну відповідальність осіб, які вчинили злочин. Злочинність діяння, його караність та інші кримінально-правові наслідки визначаються тільки цим кодексом (ч. 3 ст. 3 КК). Граматичне тлумачення саме цієї частини кримінального законодавства надає підстави визнати те, що законодавець виокремлює різні наслідки вчинення суспільно небезпечного діяння як такі, що є карою за вчинений злочин, і ті кримінально-правові наслідки, які не охоплюються поняттям караності.

Оскільки основним результатом вчинення злочину є настання кримінальної відповідальності, є підстави вважати, що саме система форм кримінальної відповідальності становить сутність поняття караності. Отже, кримінальна відповідальність у різних її формах і становить зміст караних кримінально-правових наслідків вчинення злочину - систему кримінально-правових заходів, що становлять зміст кримінальної відповідальності в її повному обсязі. Проблема полягає в тім, що чинне кримінальне законодавство не містить чіткої відповіді на питання, що є кримінальною відповідальністю, не визначає чітко системи форм її реалізації, критеріїв співвідношення її з покаранням. Навпаки, чинна редакція відповідних кримінально-правових положень свідчить більше на користь розуміння тотожності кримінальної відповідальності й покарання. Переважна їх частина стосується саме покарання й міститься в розділах з відповідною назвою - "Покарання та його види", "Призначення покарання", "Звільнення від покарання...". Буквальне сприйняття змісту цих положень свідчить на користь тієї думки, що ступінь тяжкості діяння, особистісні властивості винної особи, обставини, що пом'якшують (обтяжують) відповідальність, враховуються судом лише при призначенні покарання, під час вибору доцільного його виду й терміну. Проте вже загально-визнаним є той факт, що кримінальна відповідальність і покарання є різні кримінально-правові інституції, що факт призначення й реального відбування покарання є найсуворішою формою кримінальної відповідальності. До речі, підтвердженням того, що такої думки дотримується законодавець, є назва Розділу XV "Особливості кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх".

І лише логічне тлумачення й співставлення змісту норм Розділу XI "Призначення покарання" та Розділу XII "Звільнення від покарання та його відбування", присвяченому видам звільнення від покарання та його відбування, надає підстави виокремити й інші, крім покарання, форми кримінальної відповідальності. Саме аналіз змісту й сутності різних видів звільнення від покарання та його відбування, визначених у ст.ст. 74-80 КК, доводить, що система форм реалізації кримінальної відповідальності має відтворювати певну сукупність остаточно визначених законодавцем заходів кримінально-правового впливу, які застосовуються на підставі вироку суду до особи, визнаною винною. Голов-

ним є те, що державний осуд особи та оцінка вчиненого діяння як суспільно небезпечного відбулися. Кожна з цих форм за змістом є різним обсягом правообмежень, який плавню збільшується від однієї форми до іншої, більш суворой. Доцільно визначити критерієм класифікації форм кримінальної відповідальності факт призначення, не призначення покарання, факт його відбування чи не відбування. Залежно від цього маємо виокремити чотири форми кримінальної відповідальності: звільнення від покарання (коли покарання взагалі не призначається) (ч. 4, 5 ст. 74 КК); звільнення від відбування покарання (коли покарання призначається, проте суд у вирокі постановляє про остаточно безумовне його невиконання) (ст.ст. 84, 85); звільнення від відбування покарання з випробуванням (суд призначає покарання, проте звільняє особу від його відбування лише через певний випробувальний термін за умови дотримання всіх зобов'язань, визначених законом) (ст.ст. 75-79 КК); призначення та реальне відбування покарання (суд визначає вид, розмір покарання, яке в наступному реально виконується) (ст.ст. 53-64 КК). Відповідно, критерієм розмежування між покаранням і іншими формами кримінальної відповідальності є факт реального відбування призначеного судом покарання.

Подовжуючи аналіз буквального змісту ч. 3 ст. 3 КК, маємо виокремити й інші кримінально-правові наслідки, які не містять елементів кари. Отже, законодавець пропонує критерієм розмежування між системою кримінально-правових наслідків, які охоплюються поняттям кримінальної відповідальності, та системою інших кримінально-правових наслідків визнати наявність (чи відсутність) караючих властивостей, в яких відтворюється обсяг правообмежень. Такий підхід є не беззаперечним. Окремі види примусових заходів виховного характеру пов'язані з певними обмеженнями й позбавленнями для особи, щодо якої застосовані, отже, містять певний обсяг правообмежень, який і є сутністю кари.

Зазвичай у доктрині кримінального права під іншими кримінально-правовими наслідками розуміють заходи кримінально-правового характеру, перелік і підстави застосування яких визначається в Розділі XIV, який має назву "Інші заходи кримінально-правового характеру". Ці заходи, відповідно до змісту статей, які містяться в даному розділі (ст.ст. 92-96-2 КК), полягають у застосуванні: примусових заходів медичного характеру до осіб, які вчинили суспільно небезпечне діяння та є психічно хворими (мають психічні розлади); примусового лікування до осіб, які вчинили злочин і мають хворобу, що становить небезпеку для здоров'я інших осіб; спеціальної конфіскації (грошей, цінностей, майна) до осіб, які вчинили або ж сприяли вчиненню злочину у випадках, передбачених Особливою частиною КК. До інших заходів кримінально-правового характеру відносять також і примусові заходи виховного характеру, які відповідно до положень ст.ст. 97 і 105 КК (Розділ XV) застосовуються до малолітніх і неповнолітніх осіб, які вчинили суспільно небезпечне діяння, ознаки якого визначені чинним кримінальним законодавством.

Не вдаючись у поглиблений аналіз наукових досліджень щодо правової природи визначених заходів кримінально-правового впливу, звернемося до відповідних положень, які містяться в коментарях до чинного кримінального законодавства й підручниках з Кримінального права, як таких, що відтворюють зазвичай загальновизнану точку зору [5, 315, 369; 6, 839, 971, 972; 7, 151, 210, 216].

Найчастіше підкреслюється те, що від конфіскації

майна як виду покарання слід відрізнати так звану спеціальну конфіскацію, що не є покаранням. За чинним законодавством в певних випадках передбачена як “спеціальна конфіскація”, так і конфіскація майна як обов’язкове додаткове покарання. Стосовно примусових заходів медичного характеру, теж на перший план висувається теза, що ці заходи не є покаранням, незважаючи на те, що за змістом і сутністю містять примус і навіть обмеження волі; за своєю природою є заходами лікування й застосовуються до осіб, які вчинили суспільно небезпечні діяння й страждають на певні захворювання. Звертається увага на те, що примусове лікування, як певний захід примусу до осіб, які вчинили злочин і мають хворобу, що становить небезпеку для здоров’я інших осіб, взагалі застосовується поряд з призначенням покарання. Щодо примусових заходів виховного характеру, теж на перший план виходять критерії розмежування між цими заходами та покаранням. Йдеться про те, що ці заходи не є кримінальним покаранням, оскільки істотно відрізняються від них за своєю суворістю, хоча водночас пов’язані з певними обмеженнями й позбавленнями для особи, щодо якої застосовані. За своєю юридичною природою є заходами виховання й переконання, спрямовані на правильне формування особистості. Отже, переважно розглядається питання лише щодо розмежування цих заходів із покаранням. І нічого - про співвідношення з кримінальною відповідальністю як такою.

Більшою мірою питання співвідношення різних заходів кримінально-правового впливу та кримінальної відповідальності як такої стосується порядку й умов застосування примусових заходів виховного впливу під час звільнення неповнолітньої особи від кримінальної відповідальності й покарання, передбачених ст.ст. 97 та 105 КК. До сьогодні не існує чіткості в оцінці характеру цих заходів, їх значення в разі застосування на різних стадіях кримінального правосуддя. Частково складнощі в розв’язанні цього питання зумовлюються нечіткістю законодавчих визначень, зокрема кримінально-процесуального характеру.

Якщо стосовно правової природи інституту, передбаченого ст. 97 КК, існує більш-менш загально визнана позиція, що це є спеціальний інститут звільнення від кримінальної відповідальності, де примусові заходи виховного характеру не охоплюються поняттям кримінальної відповідальності, оскільки кримінальна справа закривається, держава відмовляється від застосування обмежень прав і свобод особи, які є змістом кримінальної відповідальності [6, 988, 989]. То стосовно правової природи інституту, передбаченого ст. 105 КК, такої позиції не існує. Переважно в підручниках і коментарях взагалі не характеризується його кримінально-правовий характер. Лише звертається увага на те, що застосування примусових заходів виховного характеру під час звільнення від покарання не тягне судимості [6, 988, 989]. Це відповідає вимогам ст. 88 КК, відповідно до якої особи, які є звільненими за вироком суду від покарання, вважаються такими, що не мають судимості. Розбіжності стосуються того, чи призначає суд покарання, від якого потім звільняє особу, чи не призначає. В одних випадках йдеться про те, що “суд постановляє вирок, визначає покарання, встановлює його вид та розмір, постановляє про звільнення від покарання на підставі ст. 105 КК і одночасно призначає певний вид примусового заходу виховного характеру” [7, 221, 231, 232]. В інших йдеться про те, що “суд постановляє обвинувальний вирок без призначення покарання, одночасно з призначенням примусових заходів виховного характеру” [5, 374, 380]. На перший погляд це

не суттєво, оскільки в будь-якому випадку неповнолітня особа реально не зазнає покарання. Для неї кримінальна відповідальність реалізується в її м’яких формах і за змістом полягає в реалізації специфічних кримінально-правових заходів - примусових заходів виховного характеру. Проте це все ж є кримінальною відповідальністю.

Сутність проблеми в іншому: “Чи суд постановляє вирок взагалі?” Якщо особа не засуджується за вироком суду, немає підстав говорити про кримінальну відповідальність. Це вже буде звільнення від кримінальної відповідальності, а не від покарання. Зважаючи на це, правова сутність інститутів, передбачених ст.ст. 97 та 105 КК, є однаковою. Тож процесуальний порядок розгляду цих справ, характер прийнятого судом рішення мають бути різними. І ці відмінності мають бути чітко визначені нормами кримінально-процесуального характеру.

Наскільки складною є проблема з’ясування юридичної природи звільнення неповнолітньої особи від кримінальної відповідальності та від покарання із застосуванням судом до неї примусових заходів виховного характеру, доводить історичний аналіз процесуального порядку їх застосування. На жаль, ні попереднє, ні сучасне кримінально-процесуальне законодавство не сприяють чіткому визначенню правової сутності розглядуваних інститутів, містять лише одну норму, яка визначає процесуальний порядок застосування судом примусових заходів виховного характеру щодо неповнолітніх, які вчинили злочин.

Попереднє кримінально-процесуальне законодавство (чинне до 19 листопада 2012 р.) у ст. 447 КПК чітко визначало, що коли суд при розгляді кримінальної справи прийде до висновку про можливість виправлення неповнолітнього, який вчинив злочин невеликої або середньої тяжкості, без застосування покарання, він виносить ухвалу (суддя - постанову) про закриття кримінальної справи й вирішує питання про застосування до неповнолітнього одного з примусових заходів виховного характеру [2, 265]. Буквальне та системне тлумачення змісту цієї норми, співставлення її змісту зі змістом статей 97 і 105 КК давало достатні підстави вважати, що визначений порядок стосується лише порядку застосування примусових заходів виховного характеру лише в разі звільнення неповнолітнього від покарання, отже, статті 105 КК. Саме в ній як одній з кримінально-правових підстав визначався відповідний ступінь тяжкості вчиненого злочину (злочин невеликої або середньої тяжкості) [8, 1033-1034]. А якщо кримінальна справа закривається, вирок не постановляється, то мова може йти лише про специфічний вид звільнення від кримінальної відповідальності. Проте за КК 2001 року вид звільнення неповнолітньої особи від кримінальної відповідальності із застосуванням примусових заходів виховного характеру визначався окремо в ст. 97 КК. Чим же розрізнявся порядок їх процесуального застосування, було невідомо.

Чинне кримінально-процесуальне законодавство щодо порядку застосування примусових заходів виховного характеру до неповнолітніх осіб, які вчинили суспільно небезпечне діяння (злочин), більшої чіткості не набуло. З одного боку, виокремлені норми, які стосуються неповнолітніх, які не досягли віку кримінальної відповідальності, та неповнолітніх, які можуть бути суб’єктами злочину. На підставі ст. 500 КПК щодо неповнолітніх, які не досягли віку кримінальної відповідальності, судовий розгляд завершується постановленням ухвали про застосування цих заходів. З іншого, знову ж таки, не виокремлюються підстави й порядок реалізації умов, передбачених у ст. 97

і ст. 105 КК стосовно неповнолітніх осіб, які досягли віку кримінальної відповідальності. Зокрема, у ст. 497 КПК йдеться про те, що під час судового розгляду суд за наявності певних підстав (вчинення проступку, злочину невеликої тяжкості або необережного злочину середньої тяжкості вперше; можливість виправлення особи без застосування кримінального покарання) може прийняти рішення про застосування до неповнолітнього обвинуваченого примусових заходів виховного характеру [3, 247]. Крапка. У такій редакції ця норма викликає більше запитань, ніж дає відповіді на них.

По-перше, незрозумілим є те, якої форми набуває рішення суду - вироку чи ухвали. Відповідно до ст. 369 КПК є два види рішень суду: вирок та ухвала. Якщо щодо категорії неповнолітніх, які не досягли віку кримінальної відповідальності, законодавець чітко визначає, що рішення приймається у формі ухвали, то стосовно інших неповнолітніх цієї конкретності не існує. Взагалі не вказується, чи засуджується особа, чи стосовно неї справа закривається. По-друге, у такій редакції ці положення не узгоджуються з положеннями кримінального законодавства: у кримінальному праві ще невизначеною є категорія проступку; підстави, які пов'язуються з характером вчиненого злочину, стосуються лише звільнення від кримінальної відповідальності (ст. 97 КК). У цьому разі, порівняно з попереднім кримінально-процесуальним законодавством, навпаки визначені кримінально-правові підстави (характер вчиненого злочину) лише стосовно неповнолітніх, які можуть сподіватися на звільнення від кримінальної відповідальності. Тоді який же процесуальний порядок застосування примусових заходів виховного характеру до неповнолітніх осіб, які вчинили злочин невеликої тяжкості вдруге, середньої тяжкості, у разі їх звільнення від покарання на підставі ст. 105 КК? Відповіді на ці питання ні в законі, ні в сучасних коментарях до нього ми не знайдемо [4, 395-396]. Такий підхід не дає відповіді на питання: "Чи є звільнення неповнолітньої особи від покарання із застосуванням до неї примусових заходів виховного характеру специфічною формою кримінальної відповідальності, чи взагалі про кримінальну відповідальність не йдеться?"

До змін, яких зазнало кримінальне законодавство у 2013 році, можна було стверджувати, що поняття "інші кримінально-правові наслідки" є тотожним поняттю "інші заходи кримінально-правового характеру", оскільки за змістом і сутністю примусові заходи медичного характеру, примусове лікування, спеціальна конфіскація, примусові заходи виховного характеру (на відміну від кримінальної відповідальності) можуть застосовуватися до осіб, які не є суб'єктами злочину, мають власні самодостатні цілі. Відповідно до Закону України від 23 травня 2013 р. у чинний КК введено новий Розділ XIV-1 "Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб". У статтях 96-3 - 96-11 КК цього розділу визначаються підстави застосування (звільнення) до юридичних осіб таких заходів кримінально-правового характеру, як штраф, конфіскація майна, ліквідація в разі вчинення уповноваженою (службовою) особою від імені та в інтересах юридичної особи злочинів, передбачених ст.ст. 209, 258-258-5, 306, ч. 1, 2, ст. 368-3, ч. 1, 2 ст. 368-4, ст.ст. 369, 369-2. З цими змінами проблеми співвідношення заходів кримінально-правового характеру й кримінальної відповідальності набувають нового звучання. Безумовно, постане проблема розмежування цих заходів з відповідними покараннями, які мають застосовуватися судом до фізичної особи, яка

вчинила зазначені види злочинів, відповідно до санкції статті. Особливо в частині застосування штрафу й конфіскації майна. Проте дослідження нових понять і категорій не позбавляють важливості подальшого удосконалення кримінально-правових інституцій, ефективності яких доведена вітчизняною практикою.

Результати системного й граматичного тлумачення змісту окремих розділів і конкретних норм чинного кримінального та кримінально-процесуального законодавства України свідчать на користь тієї думки, що саме недосконалість і суперечливість окремих законодавчих положень зумовлюють той факт, що проблеми кримінальної відповідальності, її співвідношення з іншими заходами кримінально-правового характеру, з покаранням залишаються найбільш складними й дискусійними для науковців. Інтенсивність змін у чинному кримінальному законодавстві (за умови не удосконалення попередніх положень кримінального законодавства) лише свідчить про посилення актуальності дослідження поняття, сутності й доцільної системи заходів кримінально-правового впливу, характерних ознак окремих її видів, як таких що охоплюються та не охоплюються поняттям кримінальної відповідальності. Лише чітке визначення понять і критеріїв розмежування таких загальних категорій, як заходи кримінально-правового характеру й форми кримінальної відповідальності, підстав і порядку їх застосування в кримінальному та кримінально-процесуальному законодавстві України сприятимуть справедливості судових рішень.

Література

1. Кримінальний кодекс України (із змінами та доповненнями станом на 1 вересня 2013 року). - Х.: Одиссей, 2013. - 232 с.
2. Кримінально-процесуальний кодекс України. - Х.: ТОВ "Одиссей", 2002. - 272 с.
3. Кримінально-процесуальний кодекс України. Закон України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України". - Х.: Одиссей, 2012. - 360 с.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. - Т. 2 /Є.М. Блажівський, Ю.М. Грошевий, Ю.М. Дьомін та ін.; за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, А.В. Портнова. - Х.: Право, 2012. - 664 с.
5. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник для студентів юрид. спец. вищ. закладів освіти / М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов та ін.; За ред. професорів М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. - Київ - Харків: Хрінком Інтер-Право, 2001. - 416 с.
6. Кримінальне право. Загальна частина: Підручник / За ред. А.С. Беницького, В.С. Гуславського, О.О. Дудорова, В.Г. Розовського. - К.: Істина, 2011. - 1112 с.
7. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. - 5-те вид., переробл. та доповн. / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. - К.: Юридична думка, 2008. - 1216 с.
8. Тертишник В.М. Науково-практичний коментар до Кримінально-процесуального кодексу України. - К.: Видавництво А.С.К., 2003. - 1056 с.

Меркулова В.О.
професор кафедри кримінального права
та кримінології ОДУВС,
доктор юридичних наук,
професор

Надійшла до редакції: 09.04.2013

**ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ
ПРАВНИЧИЙ ЧАСОПИС**